

604.

133

Nº 39

BIBLIOTECA SOCIETĂȚII

"STEAUĂ"

BIZANȚUL

și Influențele lui asupra țării noastre

DE
O. TAFRALI

Tip. de Arte Grafice. C. SFETE A. Bucuresti.

Prețul 20 bani.

COMITETUL SOCIETĂȚII „STEUAUĂ”

Președinte : Barbu Știrbey, administratorul Domeniului Coroanei.
Vice-Președinte : I. Procopie Dumitrescu, mare proprietar, senator, etc.
Administrator-Casier : P. Gârboviceanu, administratorul Casei Bisericii.
Secretar : Alex. Lăpedatu, membru coresp. al Academiei Române.
Membri : C. Dissescu, profesor universitar.
G. Țițeica, profesor universitar.
Dr. G. Angelescu, ministrul Lucrărilor publice.
C. Bănu, profesor, deputat.
Crista S. Negoescu, profesor.
Onorari : G. Adamescu, inspector școlar.
G. Alessandrescu, fost inspector școlar.
M. Popp, mare proprietar.

EXTRAS DIN STATUTE

Societatea „Steaua” are de scop a lucra pentru întinderea învățaturii în popor, prin tipărirea și răspândirea de scrieri și publicații morale, patriotice și de folos practic, și pentru împiedicarea, prin toate mijloacele legitime, a răspândirii de scrieri și publicații imorale sau cu tendințe contrarii Statului și ideii naționale române.

Cotizația este de cel puțin doi lei pe an, afară de învățători, preoți rurali și săteni, pentru care e de minimum un leu pe an. Membrii pot rescumpără cotizația anuală plătind odată pentru totdeauna o sumă de 40 lei, iar învățătorii, preoții rurali și sătenii cel puțin 20 lei. Aceste sume se trec la capital și nu se întrebuințează pentru cheltuielile ordinare decât venitul lor.

Fiecare membru este îndatorat, ca, în cel d'întăiu an după admiterea sa, să facă a se primi în Societate cel puțin alți doi membrii noi.

Cererile de înscriere, însoțite de cotizația pe un an, se pot adresa d-lui P. Gârboviceanu, strada Sf. Ecaterina 2, București.

96981

NU SE IMPRUMUTĂ
ACASA

BIBLIOTECA SOCIETĂȚII
„STEAUA“

REGIUNEA DOBRUGEANĂ
Bibliotecă Centrală Raională
TULCEA

№ 39.

BIZANTUL

ȘI

INFLUENȚELE LUI ASUPRA ȚĂRII NOASTRE

DE

O. TAFRALI

Profesor la Facultatea de Litere din Iași

7005

BUCUREȘTI

Institutul de Arte Grafice C. SFETEA

62-64, CALEA MOȘILOR, 62-64

1914

20048

20048
Jub. 8-750
471/963

93(495.02)

93(495.02)
113

BIBLIOTECĂ ȘTIINȚĂ
„STEAUĂ”

BIZANTIN

INSTRUMENTE ȘI ASUPRA LOR NOASTRE

O. TARRAL

1900

BIBLIOTECĂ ȘTIINȚĂ BUCUREȘTI
SALA 0 - LET. MOD. PT.
CITIZENII ADULTI
Inv. Nr. 230.084

I.

BIZANȚUL

I.

Constantinopolul capitala împărăției bizantine.

Capitala de astăzi a împărăției turcești, Stambulul sau Țarigradul, e un oraș foarte vechiu, așezat într-o poziție frumoasă pe țărmurile Bosforului, strâmtoare care desparte Asia de Europa și unește Marea Neagră cu Marea de Marmară.

Înainte de erei creștine acest oraș se numea Bizanț (Byzantion) și își trăgea numele dela eroul legendar Byzas.

La început el nu fu decât un centru comercial grec nu prea însemnat.

Pozițiunea sa geografică și strategică i-a folosit însă mult pentru mărirea și înflo-

rirea lui ; căci militarii din vechime au băgat de seamă că stăpânul acestei cetăți aveà cheia trecerii dela un continent la altul. De aceea statele sau regii cari se războiau între ei au căutat adesea să se facă stăpânii săi.

Romanii, întinzându-și stăpânirea în Peninsula Balcanică și în Asia, au cuprins și Bizanțul.

Dela o vreme, cu cât teritoriul lor se întindea mai mult, cu atât ei își îndreptau privirile spre hotarele de Răsărit, unde trăiau dușmanii lor cei mai de temut și unde se mai aflau de cucerit țări foarte bogate.

De aici nevoia generalilor și a împăraților romani să se afle cât mai aproape de Răsărit.

Se zice că în acest scop Cesar își pusese în gând să-și mute reședința la orașul Alecsandria sau pe locul unde odinioară se înălța vestita cetate a Troiei, așezată pe țărmurile mării Egee, mai la Nord de orașul Smirna. Impăratul Dioclețian (an. 284—305 d. Chr.) petrecea în orașul Nicomedia pe Helispont, ca să poată supra-

veghiă mai de aproape pe dușmanii imperiului și ca să fie departe de Roma, unde poporul era supărător cu pretențiile lui de libertate.

Cam tot așa gândia împăratul Constantin cel Mare, când părăsi Roma, în care de altfel nu prea locuise, ca să-și aleagă drept reședință, în anul 328, Bizanțul, de unde putea urmări mișcările Goților și ale Persilor.

Gândul acestui împărat, întemeiând aici noua capitală a imperiului, era ca ea să devină romană atât prin administrație cât și prin limbă și prin înfățișarea arhitecturală.

Și în adevăr, marii demnitari ai statului au venit să se așeze aici și să ridice palate mărețe, a căror construcție era înlesnită prin aflarea în apropiere a carierelor de marmoră dela Procones, care au dat și mării vecine numele de Marmarà.

În privința acestei așezări este o anecdotă, care, deși nu ne vine dela un autor contemporan, e totuși caracteristică, căci ea ne arată cum s'a păstrat amintirea sco-

pului urmărit de împăratul Constantin la alegerea noiei sale capitale.

„Când Constantin cel Mare, spune această anecdotă, voi să populeze orașul și să aducă la Bizanț pe Romanii fruntași, trimise pe aceștia la regele Persiei, după ce le-a luat pe ascuns inelele, cari purtau pecetia lor. Apoi trimise oameni la Roma, cari arătând inelele soțiilor celor plecați, le siliră să-i urmeze în Răsărit împreună cu copiii și cu sclavii lor, unde, ziceau ei, îi așteptau stăpânii lor. În acelaș timp Constantin însărcină câțiva arhitecți ca să ridice planul locuințelor lor din Roma și să le refacă în aceeaș formă, fără a uita nici ulițele strâmte și întortochiate ce le despărțiau. Iar când fruntașii se întoarseră din fundul Asiei și credeau că mai au cale lungă până la Roma, împăratul le zise : „Mă însărcinez eu să vă găsesc casele voastre chiar din astă seară”. Și când, în ade-văr, în seara aceea ei le revăzură așa cum le lăsaseră la Roma, până și priveliștea pe care o aveau dela ferestrele lor, crezură că revedeau orașul lor în vis. Și când își

regăsiră și familiile cu toți servitorii, mirarea lor nu mai avu margini”.

Orașul luă la început numele de Noua Romă, pe care l-a păstrat și mai târziu pe lângă cel de Constantinopol, care însemnează orașul lui Constantin. Chiar și satelor din împrejurimi li se dădură nume latinești.

Constantin trase linia zidurilor, cari s’au părut demnitarilor așa de lungi, încât au rămas uimiți de noua lucrare.

În lăuntrul cetății vieța romană luă repede avânt. Toate obiceiurile și tot luxul Romanilor se întronară de timpuriu. Se înălță un mare palat împărătesc, după modelul celui dela Roma; se construi un ipodrom în apropierea lui, căci jocurile din el erau, cum sunt cursele de cai din zilele noastre, una din cele mai însemnate petreceri ale Romanilor. S’au mai clădit arsenale, palate publice; s’a înființat de asemenea un senat; în sfârșit, tot ce se cădea unei capitale de imperiu.

Totuși eră ceva care deosebiă Roma de noua reședință împărătească.

Constantinopolul dela începutul întemeierii sale a fost o cetate creștină.

Pe când în Apus zeii Romanilor erau încă cinstiți, mai ales de aristocrația care ținea la legea strămoșească, la Constantinopol lucrurile se petreceau cu totul altfel. Aici creștinismul prinsese rădăcini adânci, iar statuile zeilor, aduse din părțile Greciei sau din Asia Mică, nu erau socotite decât ca niște opere de artă, strânse par'că să servească unui mare muzeu de antichități.

Să nu se crează însă că Constantin cel Mare, care decretase Creștinismul ca religie de stat, prin vestitul său edict din Milan, dat în anul 313, a prigonit vechea religie română. În noua sa capitală templele păgâne erau deschise și însuși împăratul purta încă titlul de șef al religiunii romane (Pontifex Maximus).

Cu toate acestea, Constantin cel Mare n'a favorizat nici odată alte clădiri decât pe cele închinat Mântuitorului nostru.

Astfel se crede că dânsul a înălțat vreo 14 biserici în lăuntrul orașului, între cari una închinată Sfintei Sofii, distrusă mai

târziu de foc și reînălțată mai frumos de împăratul Justinian, a cărui măreață clădire dăinuiește până în zilele noastre.

O altă deosebire între Roma și Constantinopol e următoarea :

Cea dintâiu, cu toată îngrămădirea de elemente străine, cari ca de obicei se strâng în orașele mari, păstrase caracterul de oraș curat latin. La Constantinopol din potrivă ne găsim într'o cetate greacă. Cultura însă grecească se resimte aici de numeroase înrâuriri orientale.

Constantinopol e punctul în care elementele culturii greco-romane se amestecă cu cele ale Orientului, ca să ne dea cultura bizantină.

II.

Limba greacă și limba latină la Constantinopol, centrul culturii bizantine.

Constantin cel Mare se socotiă înainte de toate un împărat roman. Limba sa era cea latină. Cât privește limba greacă, după istorici, el n'o vorbea decât rar. Bine înțeles că peste tot imperiul limba oficială era tot cea latină.

Totuși Constantin în noua sa capitală era înconjurat, pe lângă demnitarii săi Romani, de un mare număr de Greci, populațiunea orașului fiind în cea mai mare parte greacă.

În armată, ca și în administrație, limba latină era impusă. Istoricul bisericesc Eusebiu ne spune că Constantin cel Mare cerea ca toți soldații săi să-și facă rugăciuni

... a împăratului de a im-

e privi-
ătrunse
e găsesc
i inscrip-
izgonită
e regiuni.

aceeași politica.
și întrebuință limba latină.

Nu fu însă același lucru cu împăratul Iulian Apostatul (a. 361—363), nepotul lui Constantin cel Mare. Deși din familie romană, născut la Constantinopol, acest împărat avea, prin creșterea sa, o dragoste nespus de mare pentru scriitorii literaturii grecești și pentru întreaga cultură greacă.

Din pricina aceasta el combătù din răspu-
teri creștinismul, adorà zeii Eladei și vorbià
cu plăcere grecește.

Din nenorocire pentru el, Creștinismul
prinsese rădăcini adânci nu numai în lumea
romană, dar și în sânul populațiunii gre-
cești. Și împotriva acestui împărat, ca și
a celor ce apărau păgânismul, se ridicară
autori de seamă, cari au scris în grecește.

În universitățile veacului al IV-lea din
Atena și din Antiochia, oameni ca Gri-
gorie din Nazianza, Sf. Vasile și Grigorie
din Nisa, cari au urmat cursurile retorilor
păgâni — și mai ales primul dintre ei —
atacă pe Iulian Apostatul pentru ideile sale
păgâne, dar se unesc cu el când e vorba
de admirația lor pentru cultura greacă.

Așa că, deși apărătorii Creștinismului a-
tacă ideile și religiunea lumii vechi, pe
Elenii confundați cu păgânii sau idolatrii,
ei cultivă prin scrierile lor limba greacă.
Și astfel se explică pentru ce religiunea
creștină ca și cultura bizantină sunt prin
origina lor mai mult grecești. Trebuie să
se noteze că, chiar în Apus, literatura apo-

logetică creștină se scria la început în grecește.

Totuși limba latină se menținu o bucată de vreme în Răsărit prin administrație și armată. Incetul cu incetul însă imperiul de Răsărit, roman prin obârșie, se preface într'un imperiu de o altă înfățișare, într'un imperiu bizantin, ale cărui cultură și limbă oficială sunt grecești.

Din vremea împăratului Eracliu din veacul al VII-lea, înlocuirea limbii latine cu cea greacă e desăvârșită la Constantinopol și într'o mare parte a teritoriului imperiului bizantin.

Cu toate acestea, atât împăratul cât și cetățeanul acestui stat urmează a se socoti drept romani. Cel dintâiu se intitulează *Impăratul Romanilor* (Vasilevs Romeon), iar cel de al doilea se numește *Roman* (Roméos sau Romios), nume pe care îl întrebuințează între dâșii chiar grecii de astăzi și care nu e decât o moștenire bizantină.

Limba latină însă s'a păstrat în multe regiuni din Peninsula Balcanică, cari atâr-

nau de împărații din Constantinopol și mai ales în părțile noastre.

Asupra acestor regiuni, stăpânite sau nu de Bizantini, după vremuri, cultura plămădită, fie la Constantinopol, fie în Răsărit, cultura bizantină, a avut în totdeauna o înrăurire hotărîtoare; iar Roma și Apusul, de care eram mai apropiați prin limbă și prin origine, au jucat un rol mult mai mic.

III.

Insemnătatea politică și culturală a Constantinopolului în evul mediu.

Cu toate loviturile ce i s'a dat, închinarea la idoli nu eră încă nimicită în primele veacuri după Christos, căci ea aveà rădăcini adânci în sufletul popoarelor vechi.

Totuși împărații cari au urmat după Constantin cel Mare, afară de Iulian Apostatul, protejează creștinismul și prigonesc păgânismul. Cel ce reușește a uni biserica și a o întări, e împăratul Teodosie cel Mare (an. 378—395); tot el mântue imperiul de primejdia Goților.

Creștinismul sub dânsul ia avânt. Teodosie prigonește pe păgâni; interzice jertfele la idoli; închide multe temple. O mulțime din ele se prefac în biserici creștine.

După moartea lui, imperiul roman se

împarte în două. Răsăritul cu Capitala Constantinopol, Apusul cu capitala Roma.

Episcopul acestui din urmă oraș, din pricina mai ales a monarhilor slabi ce administrează Apusul, capătă o putere mare și ia în mână și cârma treburilor statului. Puterea politică însă a Apusului scade din ce în ce sub loviturile mai cu seamă ale barbarilor năvălitori.

Răsăritul din potrivă e cărmuit mai bine de împărații lui, cari resping cu oștirile lor atacurile vrăjmașilor.

Insemnătatea capitalei sale, Constantinopolul, crește din ce în ce mai mult. Această cetate e la un moment dat cea mai de vază din lumea întreagă. Aici se află stăpânul unui întins imperiu; aici e reședința capului bisericesc dela Răsărit, a patriarhului; aici e centrul unei oștiri bine pregătite, care e condusă pe temeiul unor principii militare moștenite dela Romani și e gata să apere cu izbândă populațiunile amenințate de năvăliri dușmane.

Constantinopolul e un centru religios, cultural și artistic, unic în lume în evul mediu

Palatele sale, bisericile mărețe, înconjurate de grădini încântătoare, sunt clădiri cari umplu de uimire pe călătorii din alte părți. Aceștia, întorși la vetrele lor, povestesc despre Constantinopol ca de o cetate din visuri.

Prinții din cele mai depărtate țări sunt doritori să vadă acest oraș și trimit pe solii lor la marele împărat cu fel de fel de însărcinări. Iar Bizantinii caută să tragă din situațiunea lor prielnică foloase cât de multe. Cei ce vin în adevăr la ei rămân uimiți nu numai de măreția clădirilor, ci și de viața rafinată, pe care nu și-o puteau închipui înainte, din orașul împărătesc.

Ceremoniile dela curte erau de un lux și de o fineță de moravuri neîntrecute.

Impărații aveau, între altele, un palat, care cu diferitele sale clădiri se întindea pe o suprafață de peste 50 de hectare. El era înconjurat, ca Kremlinul din Moscova sau ca palatele din Peking, de un zid, ca să poată, la nevoie, să susțină un asediu în regulă.

Înăuntrul acestei incinte se deslășuiau

471 / 363.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TULCEA
SALA DE LECTURĂ PT.
CITITORII ADULȚI
Inv. Nr. 230089

serici, între cari și Sfânta Sofie, grădini frumoase și un ipodrom.

... care era o persoană sacră și împărat, trăia în

servitor.

cari aveau să le sa

cu răzături de lemn

și cu flori. Casele erau de asemenea

dobite cu covoare și cu flori.

La un ceas anumit, împăratul părăsea apartamentele sale sacre și, după ce făcea o rugăciune în *sala de aur*, se lăsa să fie îmbrăcat de înalții dregători, însărcinați cu această slujbă.

Ei îl investmântau cu o mantie scorțoasă scumpă, cusută cu fir de aur și cu pietre scumpe, care se asemănau, de pildă, cu aceea pe care o poartă pe icoanele noastre Sfântul Constantin; îi puneau în cap coroana împărătească și în mână sceptrul;

apoi aveau grija să-l înveștească în roșii, cari erau semnul curatului și să-l încingă cu sală.

Astfel îmbrăcat, trecea într'o sală unde îl așteptau, orânduți în semicerc, tenii, înalții demnitari ai statului și corpul de gardă.

Alaiul pornia apoi pe străzi în frunte cu ostașii, cari deschideau calea. Pe drum solii diferitelor corporațiuni politice, între cari cele mai renumite erau așa zisele ale Albaștrilor și ale Verzilor, așteptau să salute pe împărat. Poporul, strâns cu miile, îl primea cu urale nesfârșite, cari acoperiau cântecile religioase ale cântăreților ce însoțiau alaiul împărătesc. La intrarea în biserică noui ceremonii aveau loc, pentru cari împăratul trebuia să-și schimbe iarăși vestimentele.

Intoarcerea se făcea tot pe acelaș drum și tot cu aceeaș pompă.

Toată viața de curte eră supusă unor reguli severe.

Dar nici o ceremonie nu întrecea pe aceea

care se făcea cu prilejul primirii solilor străini.

Aceștia, ca să ajungă până la împărat, trebuiau să străbată un lung șir de săli, împodobite cu fel de fel de covoare scumpe de Orient, cu fel de fel de vase și de lămpi în aur și în argint, împrumutate adesea pentru acest prilej dela bisericile și mănăstirile bogate, și cu fel de fel de dalmatice scumpe. Iar pe pereții încăperilor și pe cupolele lor, picturi în mozaicuri, lucrate cu o artă desăvârșită, încântau ochii. În sfârșit, solii intrau în sala în care se află împăratul. Acesta sta pe așa zisul tron al lui Solomon, care strălucea de aur și de petre nestimate. Jos, pe treptele dintâiu, se aflau doi lei sculptați, cari, printr'un fel de mecanism, se ridicau și scoteau niște ragete îngrozitoare. Nu departe de tron, se află un capac de aur, încărcat de păsări lucrate cu metale prețioase, și cari cântau ca niște păsări vii. Și în jurul tronului dregătorii și soldații de gardă, în costume strălucitoare, stăteau nemișcați, plini de respect pentru marele împărat.

Toate acestea erau menite să aibă un mare răsunet în sufletul solilor, cari, orbiti de măreția și puterea împăratului precum și de cinstea ce li se făcea, plecau încântați și înclinați spre prietenie către Bizantini.

Constantinopolul era un mare centru cultural, un far luminos în întunericul evului mediu.

Aici se cultivă și teologia, și filosofia, și poezia, și istoria, și științele pozitive. Și dacă Bizantinii nu pot egală în privința aceasta pe învățații și pe literații din antichitate, nu e însă mai puțin adevărat că ei sunt aproape singurii cari se îndeletnicesc cu astfel de lucruri înalte și împiedică omenirea să se cufunde cu totul în ignoranță.

Fără autorii bizantini n'am ști astăzi aproape nimic din cele petrecute în Răsărit, și prin urmare și în părțile noastre, vreme de mai bine de o mie de ani; fără dâșii cine știe, dacă mișcarea Renașterii, din care a ieșit progresul modern, ar fi avut vreodată loc. Ei au apoi meritul de a fi cre-

știnat popoarele barbare de prin prejur și mai ales pe Slavi.

În artă, lucrătorii bizantini au dus în toate părțile cunoștințele meșteșugului lor.

Arhitectura din Italia, din Franța, din Nordul Africei, dela căderea imperiului roman până târziu în evul mediu, e înrăurită de arhitectura bizantină, dacă nu e chiar produsul ei. Cât privește Peninsula Balcanică și țara noastră, arhitectura în majoritatea cazurilor este bizantină.

Pictura, lucrarea metalelor prețioase, stoffele și broderiile înfloresc în toate timpurile la bizantini, și dela ei se răspândesc în lumea întreagă și mai ales la noi.

În sfârșit, întreaga mișcare intelectuală și artistică stă, vreme de mai bine de o mie de ani, până aproape de căderea Constantinopolului sub Turci, în mâinile Bizantinilor.

IV.

Scurtă privire asupra istoriei bizantine.

De obicei se socotește ca începutul perioadei bizantine anul 395, când la moartea lui Teodosie cel Mare, imperiul roman despărțindu-se în două, fiul acestui împărat, Arcadiu, ia în mână cârma afacerilor orientale cu reședința la Constantinopol.

După el urmează un lung șir de împărați, pe cari îi enumărăm mai la vale.

Arcadiu	395—408
Teodosiu al II-lea	408—450
Marcian	450—457
Leon I-iu Makellis	457—474
Zinon	474—491
Anastasio I-iu Dicoros	491—518
Justin I-iu	518—527

Justinian I-iu	527—565
Justin al II-lea	565—578
Tiberiu al II-lea	578—582
Mauriciu	582—602
Focas	602—610
Eracliu	610—641
Eracleonas	641
Constant al II-lea	642—668
Constantin al IV-lea Pogonatul	668—685
Iustinian al II-lea Phinotmitos..	685—695
Leonțiu	695—698
Tiberiu al III-lea Apsimaros ..	698—705
Justinian al II-lea pentru a doua oară	705—711
Filipicos (Vardane)	711—713
Anastasio al II-lea (Artemios) .	713—716
Teodosiu al III-lea Atramitenos	716—717
Urmează după aceea împărații dinastiei lui Leon.	
Leon al III-lea Isaurianul	717—747
Constantin al V-lea Copronimos sau Cabalinos	741—775
Leon al IV-lea	775—780
Constantin al IV-lea.....	780—797
Impărăteasa Irina din Atena ...	797—802

Nicefor I-iu	802—811
Staurachios	811
Mihail I-iu Rangabé	811—813
Leon al V-lea Armeanul	813—820
Mihail al II-lea Bălbăitul	820—829
Teofil	829—842
Mihail al III-lea	842—867

După aceea se urcă pe tron Vasile I-iu, care întemeiază dinastia macedoneană.

Vasile I-iu	867— 886
Leon al VI-lea cel Înțelept ..	886— 911
(Alexandru coregent)	886— 912
Constantin al VII-lea Porfiroge-	
netul	912— 959
(Romanos I-iu Lacapenos co-	
regent).....	920— 944
Romanos al II-lea	959— 963
Nicefor al II-lea Focas	963— 969
Ioan I-iu Tsimiskis	969— 976
Vasile al II-lea Bulgaroctonul	976—1025
Constantin al VIII-lea	1025—1028
Romanos al III-lea Argiros ..	1028—1034
Mihail al IV-lea Paflagonul ..	1034—1041
Mihail al V-lea Calafatis.....	1041—1042
Constantin al IX. Monomachul	1042—1054

Impărăteasa Teodora 1054—1056

Mihail al VI-lea Stratioticos . 1056—1057

Vine apoi dinastia Comnenilor.

Isaac I-iu Comnenul 1057—1059

Constantin al X-lea Ducas... 1059—1067

Romanos al IV-lea Diogenis . 1067—1071

Mihail al VII-lea Ducas 1071—1078

Nicefor al III-lea Botaniatis . 1078—1081

Alexe I-iu Comnenul 1081—1118

Ioan al II-lea Comnenul 1118—1143

Manuil I-iu Comnenul 1143—1180

Alexe al II-lea Comnenul . . . 1180—1183

Andronic I-iu Comnenul 1183—1185

Dinastia Comnenilor e înlocuită cu dinastia Angelilor.

Isaac al II-lea Angel 1185—1195

Alexe al III-lea Angel 1195—1203

Isaac al II-lea pentru a doua

oară 1203—1204

Alexe al V-lea Ducas Murzuflul 1204-

În anul 1204 Constantinopolul e cucerit de Cruciații latini, cari îl stăpânesc până la 1261. Impărații bizantini însă se retrag în Asia Mică, unde întemeiază un stat cu reședința la Niceea, așteptând momentul

prielnic ca să izgonească pe cruciați. Acești împărați sunt în număr de cinci :

Teodor I-ii Lascaris	1204—1222
Ioan al III-lea Ducas Vatatsis	1222—1254
Teodor al II-lea Lascaris	1254—1258
Ioan al IV-lea Lascaris	1258—1259
Mihail al VIII-lea Paleologul .	1259—1260

Acest din urmă împărat reușește să recucerească Constantinopolul și să alunge pe vrăjmaș din restul imperiului, redus de altfel foarte mult. El întemeiază dinastia Paleologilor, care domnește până la căderea Constantinopolului sub Turci, 1453.

Iată împărații acestei dinastii :

Mihail al VIII-lea Paleologul	1261—1282
Andronic al II-lea	1282—1328
Andronic al III-lea	1328—1341
Ioan al V-lea	1341—1376

Marele său logofăt Ioan Cantacuzino se proclamă și el împărat și domnește la Constantinopol într'o perioadă foarte turbure, între 1341—1355.

Andronic al IV-lea	1376—1379
Ioan al V-lea pentru a doua oară	1379—1391

Manuil al II-lea	1391—1425
Ioan al VIII-lea	1425—1448
Constantin al XI-lea Dragase	1448—1453

Acest împărat moare apărând zidurile capitalei sale, pe care Turcii o cuprind în 1453 și desființează astfel imperiul bizantin.

Din șirul acesta lung de împărați să amintim câțiva din ei, mai însemnați, ale căror domnii caracterizează lumea bizantină într-o anumită epocă.

Imperialismul bizantin ajunge la apogeul său în veacul al VI-lea sub Justinian (527—565). Domnia acestui împărat alcătuiește o perioadă, în care statul și biserica sunt strâns unite și în care dispărea din urmă licărire a libertății publice.

Cinci ani după urcarea sa pe tron, Justinian a avut să lupte împotriva unei revolte primejdioase a poporului. Dânsul reuși să o suprimă și aceasta îi asigură o putere absolută; căci opoziția clerului și a poporului fu nimicită.

Revolta aceasta porni din mijlocul partidelor în aparență sportive, în realitate însă politice, al Verzilor și al Albaștrilor.

Numele lor se trăgea dela culoarea vestimentelor vizitiilor, cari mânau carele de curse la ipodrom.

Astăzi se știe ce rol mare jucau în politică aceste partide. Șeful acestor două grupări ocupă funcțiuni însemnate militare în stat; membrii lor erau însărcinați cu diferite servicii publice.

Instituțiunea acestor partide dată de mai multe veacuri. Ea se regăsește și în alte mari orașe ale imperiului, ca de pildă, la Antiochia. Puterea lor era așa de mare, încât Impărații obicinuiau să favorizeze pe unul din ele.

La începutul domniei sale, Justinian acordase partidului Albaștrilor o sumă de privilegii, între cari pare că era și o oarecare imunitate pentru acte de violență. Dar în ziua în care acest împărat voi să retragă unele din aceste privilegii și să arate imparțialitatea sa, pedepsind actele criminale ale celor două partide, provoacă prin aceasta măsură coalițiunea lor, care i se anunță chiar oficial.

Verzii și Albaștrii uniți prezentară câteva

reclamații împotriva reprezentanților puterii civile. Justinian, dând satisfacțiune poporului, destituî trei miniștri, cari nu-i plăceau. Totuși mișcarea nu încetă. Turburările începură într'o Duminică la circ și continuară în zilele următoare. Poporul luă cu asalt cazărmile, palatele și bisericile. Un mare număr de edificii publice fură arse, între cari și Sfânta Sofie, construită de Constantin cel Mare.

Justinian voi să înăbușe revolta cu armată, dar nu reuși. Duminica viitoare se duse la circ, unde încercă să vorbească. Poporul îl huidui și proclamă chiar în locul său drept împărat pe un nepot al său.

Împăratul se credeă perdut. Nu-i mai rămâneă alt refugiu decât fuga, ca să scape de furia poporului. Dânsul se pregătiă chiar să pue în execuție planul său, când împărăteasa Theodora îl opri spunându-i : „că cel ce a cârmuit lumea întreagă poate primi moartea nu însă exilul ; haina de purpure de altfel e cel mai bun lințoliu”. Această femeie extraordinară, devenită împărăteasă după ce fusese dansatoare, arătă cu pri-

lejul acesta o energie fără seamăn. Prin discursuri și prin bani reuși să înduplece pe Albaștri să cedeze; și-atunci doi generali intrară în circ în fruntea ostașilor rămași credincioși și înăbușiră revolta în sânge. Se zice că cu acest prilej periră 35.000 de oameni.

Aceasta puse cap puterii partidelor și întări autoritatea imperială.

Justinian se socotiă în toate privințele drept un împărat roman, drept un urmaș și un păstrător al tradițiilor lui August, Traian și Constantin cel Mare. El voia să recucerească ceea ce se despărțise sau se cucerise de vrăjmași din vechiul imperiu roman.

Pentru acest scop trimise pe vestitul său general Belisariu în Africa de Nord împotriva Vandalilor. Statul lor fu desființat și supus Bizantinilor.

După aceea împăratul își întoarse privilegiile spre Italia. Aici elementul roman căzuse fără glorie în lupta sa împotriva Germanilor. Italia era stăpânită de prinți fără mare însemnătate, pe care Justinian, după

lungi lupte, îi supuse și prefăcu țara într-o provincie, în exarhat, a imperiului bizantin.

Dar starea aceasta de lucruri nu dură mult timp. Cincisprezece ani mai târziu, o mare parte din Nord fu cucerită de Lombarzi și, în perioada care urmă, domeniul, pe care cu atâta trudă îl cucerise Justinian, căzu în alte mâini. Așa că două veacuri după aceea, Bizanțul perdù totul în Italia, afară de câteva locuri dela Sud, cari și ele, după o sută de ani, fură cucerite de Arabi.

Singur, orașul Ravenna, capitala Exarhatului, a avut o însemnătate durabilă. Aici Bizantinii ridicară monumente de o artă superioară, cari au avut norocul să se păstreze aproape neatinse până în zilele noastre. Ele alcătuiesc astăzi niște modele de artă bizantină din veacul al V—VI-lea. Niște mozaicuri dintr'una din bisericile ridicate de Justinian ne-au păstrat figurile acestui împărat și a soției sale Teodora.

Impăratul își mai trimise ostașii și în Spania; dar nu supuse imperiului decât o

mică parte din această țară, mai ales câteva porturi.

Armata care făcea aceste războaie datoră victoriile sale mai mult calităților ei militare, mai cu seamă armamentului ei și științei militare a ofițerilor, decât numărului. Soldații, în cea mai mare parte, aparțineau diferitelor naționalități ale imperiului.

Pentru apărarea acestui imperiu Justinian întreprinde lucrări întinse de fortificație, în Nordul Africei, în Europa, în Asia. Unele din cetățile construite sau reparate dăinuiesc până în ziua de astăzi și ne arată iscusința inginerilor militari din vremurile acelea.

Dar planurile lui Justinian pentru recucerirea vechilor hotare ale imperiului roman nu-l făcură să peardă din vedere afacerile interioare. Dânsul îngriji și de buna administrație a statului. Pentru aceasta numi o comisiune care revăzù legile, pe cari le strânse într'un cod, cunoscut sub numele de *Pandecte* sau *Digeste*. Un manual

de principii de drept, numit *Institute*, de-săvârși opera juridică a împăratului.

Unii jurisconșulți din timpurile noastre au criticat această operă a lui Justinian. Totuși nu se poate spune că în ea spiritul creștin nu se arată pretutindeni; situa-țiunea femeii se făcù mai bună decât sub vechiul drept roman; puterea capului fa-miliei se mai restrânse; soarta, în sfârșit, a sclavilor se îmbunătăți mult.

În privința afacerilor bisericesti Justi-nian știu să scape din încurcăturile ivite din discuțiunile nesfârșite între sectele re-ligioase.

Subt acest monarh imperiul atinge apo-geul său ca întindere, ca glorie și ca mișcare comercială.

Arta e de asemenea foarte mult susținută.

Justinian înalță la Constantinopol, după planurile lui Antemiu din Tralles și Isidor din Milet, cel mai măreț monument al ar-tei bizantine, vestita biserică a Sfintei Sofii.

Sfânta Sofie nu pare prea frumoasă ce-lui ce o privește din afară. Înăuntrul ei însă e de o măreție și de o artă neîntrecută.

În mijloc se înalță patru stâlpi uriași legați prin arcuri, fiecare depărtat de zidul din afară cu vreo douăzeci de metri. Acești stâlpi susțin o cupolă foarte mare, care înfățișă în mintea Bizantinilor, cerul și care uimește pe vizitator prin măestria clădirii ei.

Sfânta Sofie e astăzi prefăcută în giamie. În timpurile Bizantinilor pereții ei erau acoperiți cu marmoră de diferite culori, cu mozaicuri de o fineță și de o bogăție artistică neîntrecută. Ele înfățișau scene din noul și vechiul testament și figuri de sfinți.

În nartex, deasupra porții principale, Mântuitorul, îmbrăcat într'o mantie albă, stătea pe tronul său împărătesc binecuvântând cu mâna dreaptă. La picioarele sale era înfățișat un împărat, care se închină în genunchi. Alte scene în mozaic se puteau vedea peste tot locul. Mulțimea ferestrelor, cari ne miră poate astăzi, se explică prin aceea că trebuia multă lumină ca să se poată vedea aceste mozaicuri frumoase.

Pe altar strălucea pretutindeni aurul și

petrele nestimate, iar în mijlocul bisericii se înalță anvonul în marmoră și în argint. Nenumărate candelor în metale prețioase atârnău în toate părțile, răspândind o lumină liniștită, care îndeamnă sufletele la rugăciune.

Imperiul bizantin a suferit mult din pricina năvălirilor barbarilor. El a putut însă să înlăture primejdia, datorită atât oștirilor sale, cât și politicei dibace a cârmuitorilor săi.

Dintre toți barbarii, cari au dat năvală în Peninsula Balcanică, cei cari au venit în număr mai mare și s'au putut așeză și dăinui dincolo de Dunăre au fost Slavii.

Valurile slavismului începură a curge spre Miazăzi încă din veacul al V-lea. În veacurile al VI-lea și al VII-lea triburile slave copleșesc mai toată regiunea între Dunăre și marea Egee. Vreme de mai mulți ani și în repetite rânduri, ei atacă cele două cetăți ale Bizantinilor, Constantinopolul și Salonicul. N'au putut să le cucerească, ce-i drept, dar nici Bizantinii n'au fost în stare

să-i gonească din Bulgaria, Serbia și dintr'o mare parte din Macedonia.

Prin veacul al VIII-lea Slavii din Balcani și Bulgarii slavizați primesc botezul Domnului, și lasă pentru multă vreme în pace imperiul bizantin.

Acesta totuși trebui să-și desfășoare toate puterile spre a-și apăra hotarele. Dar pe lângă atacurile dușmanilor, mai eră încă un inamic care îl rodea : intrigile dela curte, comploturile, asasinările, răsvrătirile poporului, cari pricinuiau un rău nespus de mare împărăției creștine de Răsărit.

Eră însă o provincie care dela cucerirea ei de Justinian se află într'o stare înfloritoare : Africa. La un moment dat, fiul guvernatorului acestei provincii, Eracliu, porni din Cartagina spre Constantinopol cu o flotă numeroasă și reuși, în anul 610, să se facă împărat, pentru că tot poporul eră nemulțumit de vechii săi cărmuitori.

Eracliu a fost un mare împărat, care a știut să-și apere țara. În adevăr, în timpul acesta Perșii, cari se războiseră și cu Justinian, reușesc să cuprindă dela Bizantini

Siria cu Ierusalimul, cetatea sfântă a creștinilor. Ei iau cu dâșii crucea Mântuitorului, care fusese desgropată de Sfânta Elena, mama lui Constantin cel Mare, la Golgota.

Această știre pricinuește o mare jale în lumea creștină și mai ales la Constantinopol, căci prin perderea sfintei Cruci dispărea scutul mântuitor al credinței. Peste puțin Perșii cuprind și Egiptul și împedică venirea grâului la Constantinopol.

Trebuiau deci luate măsuri grabnice pentru a nimici pe dușmani. Eracliu însă credea că totul e pierdut și voia chiar să mute capitala imperiului la Cartagina. Patriarhul însă, care jucă un mare rol în treburile publice, interveni la timp. Poporul întreg îl susțină și ceru să se pregătească o oștire puternică. Și cum nu prea erau bani, clerul vândă bogățiile în aur și în argint ce se găseau în bisericile împărăției și le dădă armatei.

Lupta împotriva Perșilor fu un fel de cruciată. Eracliu era un fanatic și un bun

general. După șase ani de războiu, Perșii fură învinși. Totuși ei reușiră, la un moment dat, pe când Eracliu eră departe, să trimeată o armată până la Constantinopol, pe care îl asediară cu ajutorul a 80.000 de Avari. Patriarhul însă știu să înflăcăreze inimile locuitorilor. Asediul ținuse șase săptămâni; dușmanul fu în sfârșit respins. Creștinii în entuziasmul lor vedeau pe Sfânta Fecioară ajutându-i și apărând pe zidurile cetății alături de ei. De aceea cu acest prilej se alcătuie un imn în cinstea ei, care se cântă până în zilele noastre în biserică la anumite zile în postul mare și care se numește *Acatist* sau popular *Acafist*.

Eracliu după doi ani dela acest asediu se întoarse triumfător la Constantinopol, după ce recucerise Asia Mică, Siria și Egiptul. El aducea tot odată lumii creștine cinstita Cruce a lui Christos.

Poporul din Constantinopol îi făcu o primire entusiastă, cum rar a avut vreun împărat. S'a alcătuit și un imn în cinstea

sfintei cruci, care se cântă și în zilele noastre la sfințirea apei de preoți.

„Mântuește, Doamne, poporul tău și binecuvintează moștenirea ta; biruință regelui nostru împotriva celor potrivnici dăruiește și cu crucea ta păzește pe poporul tău”.

Impărăția bizantină urmă mai departe să fie atacată din toate părțile de dușmani. Pe lângă Perși, Arabii și Bulgarii se arătau din ce în ce mai de temut, iar împărații bizantini au susținut împotriva lor lupte lungi și sângeroase, ca să-și apere împărăția.

Impăratul Nicefor Focas atacă, în sfârșit, pe Arabi, cari făcuseră atâtea rele Bizantinilor, în insula Creta, cuib de pirați, și reuși să-i zdrobească. Ei fură goniți și din Asia Mică și din Siria. Astfel împărăția bizantină se asigură pentru moment din partea aceasta.

Nicefor Focas ca militar nu prea iubiă pe preoți. Dânsul voi să pue un frâu în-

mulțirii mănăstirilor, cari pe vremea lui erau o adevărată pacoste, pentru că atrăgeau o mare parte din forțele națiunii și din averile mari lăsate lor prin testament. Incercarea lui însă nu reuși; căci, după asasinarea sa de nepotul său, călugării și clerul respirară mai liber și spiritul religios al epocii își urmă în liniște calea mai departe.

Tot Nicefor Focas a suprimat printr'o ordonanță legea unui alt împărat bizantin predecesor, Lecapen, prin care se dădeau drepturi populațiunii sărace a imperiului. Prin legea lui Lecapen aceștia aveau dreptul de a cumpără pământurile bogaților scoase în vânzare. Boierii însă vedeau aceasta cu ochi răi și sub Nicefor Focas avură destulă putere, ca să silească pe acest împărat să revie și să hotărască că vânzările de proprietăți să nu se facă decât între oamenii de aceeaș clasă; adică o moșie boierească să nu poată fi vândută decât tot unui boer, iar o moșie țărănească, tot unui țăran.

Această stare de lucruri va fi schimbată

încă odată, tot fără succes, mai târziu sub domnia marelui împărat Vasile al II-lea Omorătorul de Bulgari (Bulgaroctonul).

Cu Vasile al II-lea (976—1025) Bizanțul atinge o nouă perioadă de mărire. Încercările ce s'au făcute ca să puie pe acest împărat sub tutela generalilor sau a miniștrilor nu reușiră. Vasile al doilea eră aspru și sobru ca un ascet; el putea să se arate, după împrejurări, crud și neomenos, dar și măreț și generos.

În timpul său primejdia ce amenința ființa însăși a statului eră imperiul vecin al Bulgarilor, cari de vreo câteva secole urmăreau cuprinderea Constantinopolului și nimicirea împărăției bizantine.

Bulgarii aveau un imperiu, care cuprindea Bulgaria de astăzi și o mare parte din Macedonia și din Albania. Vasile al II-lea întreprinse războiul împotriva lor, încet, cu chibzuială, începând cu părțile răsăritene ale imperiului bulgar. Încetul cu încetul Bizantinii putură pătrunde până în inima statului vrăjmaș, întrebuintând fie lupte, fie vicleșugul. Datorită stăruin-

ței și tacticei lui, Vasile al II-lea putu sdrobi pe Bulgari. Țara cucerită a fost tratată cu blândețe. Totuși, în timpul luptelor, împăratul s'a arătat aspru și crud. Prinzând într'o zi o mare mulțime de bulgari, porunci să fie orbiți 15.000 dintr'înșii și nu lăsă vederea decât unui singur la o sută de inși, ca să poată călăuzi pe ceilalți spre domnitorul lor.

Vasile al doilea își întinse stăpânirea și spre Răsărit supunând Armenia.

În timpul acestor expedițiuni dânsul avu prilejul să cunoască situațiunea politică și economică a statului său. În Asia Mică mai ales băgă de seamă că țărănimea, care alcătuiă numărul cel mai mare al armatei sale, care își făcuse cu prisosință datoria către patrie, eră lipsită de pământ și trăia în mare mizerie. Această stare de lucruri, precum și ura pe care o hrăniă împotriva nobililor, cari adesea s'au răsvrătit împotriva împăraților, îl făcù să hotărască improprietărirea țăranilor și exproprierea marilor proprietăți—și aceasta cu atât mai

mult, cu cât aceștia nu erau în stare să cultive tot pământul ce-l posedau.

Încercarea aceasta a marelui împărat a avut rezultate bune cât timp trăi el. După moartea sa însă nobilii continuară să câștige în privilegii și să-și mărească averile, așa că în veacurile al XII-lea, XIII-lea și XIV-lea, în imperiul bizantin, ei posedau cea mai mare parte din pământuri, iar sărăcimea, țăranii ca și orășenii, se găseau într-o stare vrednică de plâns.

Aceasta a fost una din cauzele cele mai însemnate ale slăbirei și decăderii împărăției bizantine.

În timpul lui Vasile al II-lea influența bizantină câștigă mult în Orient. Slavii meridionali fuseseră convertiți la creștinism încă din veacul al VIII-lea. Negustorii și călugării bizantini, cutreerând Orientul, răspândesc și mai mult ideile și civilizațiunea bizantină.

În anul 987, sora lui Vasile al II-lea se mărită cu prințul Kievului, Vladimir. Relațiunile între Rusia barbară și Bizanțul se strâng de acum înainte foarte mult.

Vladimir se botează cu toți supușii săi și zidește pe țărmurile Dnistrului cea dintâi biserică creștină.

Convertirea oficială a Rusiei la creștinism înlesni și mai mult răspândirea culturii bizantine în împărăția țarilor pe care o deschise comerțului răsăritean.

Pentru cunoașterea felului de viață din epoca aceasta și mai ales din veacul al XI-lea, pe lângă alte izvoare, avem o scriere a unui oarecare Kekaumenos, care ne dă știri și despre Românii din Macedonia.

O mare parte din cartea lui tratează despre arta militară. El insistă mult asupra științei militare, vicleniilor de întrebuințat la diferite prilejuri și asupra prudenței cu care trebuie să fie înzestrat un căpitan de oștire. Sfatul său suprem este următorul: „nu te încrede în nimeni și mai ales ferește-te de cei ce jură pe toți sfinții lor”.

Autorul sfătuiește pe fiii săi și prin urmare și pe contemporanii săi să aibă aceeași neîncredere chiar față de amicii cei mai apropiați.

„In nenorocirile mici prietenul îți va arăta simpatie; dar să nu crezi că el îți va rămâne amic într'o mare nenorocire persistentă". „Dacă un prieten, care locuiește în altă parte, vine în orașul tău pentru câtvă timp, nu-l găzdui la tine, ci aiurea, dacă poți, și trimite-i acolo tot ce îi trebuie; căci dacă îl găzduiești la tine acasă, soția ta, fiicele tale, nurorile tale, neputând părăsi odăile lor, nu vor îngriji bine de gospodăria ta. Și dacă ele se arată, prietenul tău își va întinde gâtul ca să le examineze cu privirea; când tu vei fi de față, el se va preface că se uită înaintea lui; dar, dacă rămâne singur cu ele, el se va uita cu curiozitate cum umblă, ce înfățișare au, cum le e cingătoarea; el va căuta să afle ce li se pare lor mai însemnat; în sfârșit, el le va studia dela picioare până în creștet, ca mai târziu să le imiteze ca să facă să râdă pe cei din casa lui. Apoi el se va amesteca în serviciul tău, la masa ta, și te va întrebă indiscret ce venit ai. În sfârșit, la ocazie, îți va urmări nevasta cu privirile sale amoroase și obraznice, și,

dacă poate, o va seduce. În orice caz, el se va jucă cu aceste lucruri puțin cuviincioase”.

Kekaumenos dă chiar și un exemplu despre o astfel de seducere.

Din sfaturile lui nu trebuie să conchidem că întreaga societate bizantină judecă ca dânsul. Totuși din ele se vede că ipocrizia, falșitatea, intrigile, reaua credință erau lucruri obișnuite, ca și în societatea de astăzi.

Tot Kekaumenos ne dă știri și despre ideile ce aveau nobilii timpului despre biserică și tron.

„Nimeni, zice el, n'a încercat încă să se răsvrătească împotriva împăratului sau a imperiului și să turbure pacea fără a peri el însuși. De aceea vă sfătuesc, iubiți copii dăruți mie de Dumnezeu, să fiți mereu de partea împăratului și a serviciului său. Căci cel ce domnește la Constantinopol iese totdeauna triumfător”. Este dar bine ca cineva să servească și să cinstească pe monarhul său din depărtare ; să-l înștiințeze, când se pune la cale vreo trădare și să-i rămână credincios în mijlocul primejdiilor,

dar tot odată să nu vie în atingere cu el. Dacă ai o moșie sau niște cetăți întărite sau ogoare și ești proprietarul lor independent, nu te lăsa ademenit nici prin bani, nici prin însărcinările onorifice, nici prin făgăduelile împăratului, să-i cedezi pământul tău în schimbul bogățiilor și al onorurilor. Nu, chiar dacă ai primi dela patroni prețul lor, păstrează-l, oricât de mic ar fi, oricât i-ar fi valoarea, căci mai bine e să fii un prieten independent, decât un servitor fără libertate''.

Kekaumenos e un om evlavios și cartea sa conține multe citate din Biblie. El sfătuiește pe copii săi să-și facă datoriile lor creștinești în chip desăvârșit. Să nu meargă la biserică cu gândul de a urmări femei frumoase ; gândurile lor trebuesc să fie curate. Totuși nu-i îndeamnă să intre în preoție. „Nu primiți, zice el, nici o slujbă bisericească, afară dacă, inspirați prin post și veghere, divinitatea v'a poruncit aceasta. Și dacă deveniți, adaugă el, mari demnitari, nu vă îngâmfăți și nu căutați să grămădiți bogății. Ajutați mai bine pe or-

fani și pe văduve ; ridicați spitale ; răscumparați pe prizonieri, apărați pe cei slabi. Nu căutați să adăugați case la case, ógoare la ógoare și să răpiți bunul aproapelui vostru. Nu întrebuințați mai ales scuza aceasta : „nu strâng pentru copiii mei, ci pentru Dumnezeu și Biserică”. Intr’adevăr am auzit, spre marea mea mirare, prelați servindu-se de acest argument, ca să ne înșele”.

Iată ce concepțiune despre viața și despre organizația ei își făceau unii din Bizantinii cei mai culți din această epocă. Relele pe care le denunță Kekaumenos erau de altfel mult mai grave, decât le arată el. Imbogățirea peste măsură a mănăstirilor și a bisericilor contribuì la decăderea economică a imperiului bizantin. Intrigile și falșitatea caracterului al păturilor conducătoare paralizau de multe ori pe oamenii capabili, doritori să îndrepte relele de cari suferia societatea bizantină, de altfel instruită, rafinată, inteligentă.

V.

Ultima perioadă a imperiului bizantin.

Imperiul bizantin urmă să fie hărțuit de toți vechii și nouii săi vrăjmași.

La Miazănoapte de-abiă putea să ție în respect pe Pecenegi; la Răsărit victoriile sale asupra Armenilor i-au fost mai fatale, decât înfrângerile sale în Italia. Armenia, cu cetățile sale numeroase și bine întărite, alcătuiă în adevăr, cât ținū independența ei, un fel de stat tampon între imperiul bizantin și hoardele turcești. Supusă însă Bizanțului, ea deveni o provincie foarte puțin sigură. În curând ea cade sub Turcii Seldjucizi.

La moartea împărătesei Teodora, cea din urmă descendentă din dinastia macedoneană,

partidul marilor proprietari din Asia Mică impuse ca împărat pe unul din membrii săi, pe Isaac Comnen (1057). Acesta însă nu domni decât doi ani. Subt urmașii săi se produse o reacțiune. Dela cuceririle lui Vasile al II-lea, Bizantinii nu mai aveau trebuință de grâul pe care îl trimeteau regiunile Asiei Mici, căci Peninsula Balcanică producea destul. Din pricina aceasta ei se interesau mai puțin de Asia Mică și nu vedeau primejdia acestei nepăsări. Această provincie întinsă, odată cuprinsă de inimici, putea să devină baza cuceririi întregii împărății, ceea ce s'a și întâmplat trei secole mai târziu.

Împărații din familia Ducas nu vedeau această primejdie și se dădeau în liniște ocupațiunilor lor de predilecție, artei și literaturii. Ei neglijară armata și preparară astfel ruina imperiului.

Turcii Seldjucizi amenințau deja Asia Mică. Împăratul Romanos Diogen, prin excepție un bun împărat războinic, lucră din răspuțeri să reorganizeze armata, alcătuită pe atunci în mare parte din mercenari

străini. El porni împotriva vrăjmașilor. Dar eroismul și priceperea cu care conduse lupta nu putu triumfa. Oștirea bizantină fu nimicită la bătălia din Malazkerd (1071) și împăratul fu prins. Sultanul s'a arătat generos cu el. Dar când, după o scurtă captivitate, Romanos Diogen s'a întors la Constantinopol, a fost arestat și orbit.

Partidul păcii relua cârma afacerilor și în orbirea sa nu prepară nimic, ca să mântuiască împărăția de primejdia unei distrugerii. Din fericire partidul militar, în urma unei răsvrătiri, puse pe tron pe unul din adepții lui, care, trei ani mai târziu, e înlocuit printr'unul din generalii săi, Alexe Comnen (1081—1118).

Acesta se arată un vrednic împărat, chibzuit și rășboinic, care știu să oprească la vreme distrugerea împărăției, care dela Vasile al II-lea perduse aproape jumătate din teritoriile sale.

În acest timp Asia Mică era în mâinile Turcilor Sedjucizi. Normanzii, Pecenegii și Bulgarii amenințau provinciile europene ale împărăției. Alexe Comnen în timpul celor

37 de ani ai domniei sale făcù tot ce i-a stat în putință ca să mântuiască ceea ce mai rămâneă din marele imperiu bizantin.

Mai întâiu răsplăti partidul militar, care îl urcase pe tron, iar în politică urmă pilda înaintașilor săi. Astfel unindu-se cu Cumanii distruge pentru totdeauna puterea Pecenegilor.

Normanzii erau niște protivnici mai de temut. El se uni atunci cu Venețienii, cari în schimbul unor foloase comerciale în împărăția bizantină, îi făgăduiră ajutorul puternicei lor flote. Dela această dată începe înflorirea în tot imperiul bizantin a comerțului cetăților italiene ca Veneția, Genova, Pisa, Amalfi, cari căpătară la rândul lor privilegii ce mai târziu au fost dăunătoare statului.

În vremea lui Alexe Comnen a avut loc prima cruciată a creștinilor apuseni pentru liberarea sfântului mormânt. Alexe Comnen a fost foarte dibaciu în politica ce a urmat față de ei, mântuind împărăția sa de o primejdie mai mare decât cea a Pecenegilor.

La moartea lui Alexe Comnen imperiul bizantin eră într'o stare mai bună decât aceea în care se află la urcarea sa pe tron.

Impărăția totuși a suferit mult din pricina atacurilor apusenilor.

În anul 1204 cruciații, cari mergeau pentru a patra oară împotriva musulmanilor, ca să libereze sfântul mormânt, îndemnați de Venetia, se abat asupra Constantinopolului, pe care îl cuprind. Impărăția bizantină e împărțită între șefii cruciaților. Dar nici aceștia nu pot rezista la olaltă atacurilor împărăției romano-bulgare la Nord și a împăraților bizantini refugiați la Niceea. Dezbinați între ei și urâți de popor, ei sunt în sfârșit goniți, iar Constantinopolul e cuprins în 1261 de către Mihail Paleologul, care întemeiază cea din urmă dinastie de împărați bizantini, a Paleologilor.

Paleologii însă au de luptat nu numai cu Serbii și cu Bulgarii la Nord, nu numai cu Turcii cari înaintează victorioși pe toată linia dela Sud, dar și cu greutățile lăuntrice. La un moment dat, poporul se des-

parte în două tabere : boierii de o parte, democrații de alta. Fiecare din aceste tabere cere ajutorul Serbilor, al Bulgarilor sau al Turcilor. Amestecul străin și luptele lăuntrice slăbesc într'atât împărăția redusă a Bizantinilor, încât Turcii nu întâmpină mare greutate ca s'o nimicească și să o cuprindă. În 1359 dâșii cuprind Galipoli, în 1430 Salonicul, iar în 1453 capitala însăși cea vestită a lumii creștine din Răsărit cade în mâna lor.

VI.

Cultivarea literilor la Bizantini

Civilizațiunea bizantină nu-i decât o evoluție a civilizațiunii clasice. Ceeace domină mai ales în ea e spiritul religios.

Creștinismul spre a triumfă, a lovit fără cruțare în păgânism. În lupta aceasta adepții lui au înlăturat chiar și ceeace păgânii produsese mai superior și mai etern : literatura, știința, filosofia clasică.

Totuși, cultivarea literelor și a filozofiei grecești n'a fost părăsită cu desăvârșire. E adevărat însă că după moartea lui Eracliu urmează o tristă perioadă, când literatura clasică e neglijată cu totul. Dar în cea următoare se produc literați, cari reiau firul întrerupt și prepară o renaștere.

Printre poeți cată să amintim pe *Ptohoprodrom* și pe imnograful Ioan Damascen.

În veacul al X-lea, întâlnim pe patriarhul Fotios, care cultivă literele și posedă o bibliotecă cât se poate de însemnată. În salonul său literar, se reuniau mulți amatori de literatura clasică, care alcătuiau un fel de societate literară, ce era menită să răspândească gusturile ei în lumea bizantină. Fotios a compus chiar pentru fratele său o carte numită *Myriobiblon*, unde examinează conținutul a 280 din volumele ce posedă. În această carte lipsesc în adevăr mulți autori vechi cu renume, filosofi, istorici sau poeți; se crede că ei au fost înlăturați ca unii ce erau prea cunoscuți de societatea bizantină, care îi studia.

Autorul examinează câte odată ideile și stilul scriitorilor vechi și judecata lui este exactă și pătrunzătoare. În afară de opera aceasta el a mai scris și un fel de dicționar, unde explică termenii vechi pe cari contemporanii săi nu-i mai înțelegeau; de asemenea a mai compus și tratate teologice.

În cele două mari orașe ale Bizantinilor, în Constantinopol și Salonic, existau școli numeroase, mai ales în ultima epocă a imperiului, conduse de oameni foarte instruiți. În aceste două centre existau învățați de valoare, cari cultivau științele și literele și cari la căderea imperiului emigrând au putut pricinui prin învățăturile lor în Occident marea mișcare cunoscută sub numele de Renaștere. La Bizanț găsim o serie de istorici, din timpurile vechi până la căderea lui, cum nu posedă nici un alt popor în Europa. Întâlnim o singură lacună, pentru cele două veacuri, cari urmează după moartea lui Eracliu (641). După această perioadă reapar cronicari și în urmă chiar istorici de valoare.

În veacul al X-lea sunt la modă dicționarele și enciclopediile. Pe lângă scrierile patriarhului Fotios, demnă de amintire este și marea operă de compilațiune a împăratului Constantin Porfirogenetul.

Se alcătuesc apoi colecțiuni de poezii; de legi, de tratate militare, etc. toate destinate pentru răspândirea culturii. Se scriu

chiar și epopee, cum e cea cunoscută sub numele de *Digenis Akritis*, care glorifică isprăvile unui erou din Asia Mică, fiul unui emir musulman în serviciul Bizantinilor și al unei principese grecoaice.

În sfârșit întâlnim scriitori de seamă în veacul al XII, al XIII și al XIV, ca pe istoricii : Ana Comnena (XII s.), Pachimer (XIV), Gregoras (XIV), Ioan Cantacuzino (XIV), pe literații Eustație arhiepiscopul Salonicului (XII s.), Dimitrie Kydonis (XIV) și mai ales pe Toma Magistrul (XIV), și pe Teodor Gazis. Toți aceștia prepară o renaștere a literelor grecești, cari va provoca marea Renaștere occidentală. Această renaștere pe teritoriul bizantin a fost ușurată prin aceea că creștinismul triumfător și singur stăpânitor nu vedeă nici o primejdie în cultivarea autorilor clasici. Clerul eră foarte tolerant chiar pentru studiul filosofiei antice. Această tolerare însă nu eră fără primejdie ; căci vedem în veacul al XV-lea pe unii învățați, ca Pleton, cari în entuziasmul lor pentru clasici doriau nici mai mult nici mai puțin,

decât să detroneze creștinismul și să facă ca lumea să se întoarcă la cultul păgân. Scrierile acestui mare învățat, filosof, economist și geograf, au fost arse de preoți.

Se vede din aceste câteva rânduri prea sumare ce însemnătate au avut Bizantinii pentru cultură. Grație lor ni s'au păstrat o mare parte din scrierile celor vechi; grație lor ni s'au transmis știri sigure despre cele petrecute mai ales în Orient în evul mediu; grație lor s'a răspândit creștinismul și cultura în părțile Răsăritului.

11.

INFLUENȚE BIZANTINE

VII.

Influențele bizantine asupra Țării noastre.

Țara noastră a fost în tot timpul sub influența bizantină, fie că aceasta venia deadreptul din Bizanț, fie că ne eră adusă de alte popoare câștigate culturii bizantine.

Influențele bizantine asupra noastră sunt vechi și noi.

Impărații Bizanțului, deși n'au avut stăpânire statornică dincoace de Dunăre, se interesau totuși de ceea ce se putea frământa împotriva lor prin părțile acestea.

Dobrogea însă a fost, cu întreruperi, ce-i drept, stăpânită de ei.

Renumele de care se bucură cultura bi-

zantină nu putea decât să aibă resunet chiar la Nord de hotarele sale politice.

Schimburile apoi ce se făceau între locuitorii țării noastre și negustorii veniți din Răsărit erau menite să răspândească cultura, obiceiurile și credințele Bizantinilor. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât acești locuitori aveau un suflet, care putea să le înțeleagă mai ușor, căci cultura lor, lăsată în părăsire, ce-i drept, avea aceeași obârșie ca și cea bizantină.

Influența bizantină a pătruns la noi mai ales prin biserică.

Creștinismul era răspândit la Români încă din primele veacuri, când împărăția Romanilor nu era încă împărțită în două. Aceasta a ușurat mult îmbrățișarea ideilor, cari se frământau la Constantinopol, mare cetate creștină, așezată mult mai aproape de noi decât Roma.

În țara noastră de timpuriu s'au înălțat biserici creștine, clădite de meșteri veniți din Răsărit.

Avem câteva ruine interesante din acea-

stă epocă, dezgropate de învățatul Gr. Tocilescu în Dobrogea.

Așa sunt bisericuțele din vechiul oraș Axiopolis, așezat pe malul Dunărei, lângă Cernavoda și bisericile din satul Adam-Clissi lângă Megidia, tot în Dobrogea, pe locul căruia se ridică odinioară o cetate a lui Traian.

Aceste resturi de locașuri sfinte sunt din veacurile al IV-lea și al V-lea, căci cetatea *Tropaeum Traiani* a fost distrusă în acest din urmă veac de barbarii năvălitori.

Existența lor dovedește că creștinismul pătrunsese adânc în poporul care locuia prin părțile noastre. Știm de altfel că au fost și câțiva martiri, băștinași din Dobrogea, care, în vremea prigonirilor împotriva creștinilor, au pierit apărând legea lui Christos.

După triumful creștinizmului biserica noastră atârnă de episcopia din orașul Sirmium, așezat în Serbia pe râul Sava.

Pe la începutul veacului al V-lea s'a introdus în țara noastră, prin acest oraș, cin-

stirea sfântului Dumitru din Salonic. Și iată cum.

Leonțiu, guvernatorul provinciei Iliricului, din care făcea parte și Dacia, cade greu bolnav la Salonic. Doctorii, nereușind să-l însănătoșească, el alergă la ajutorul sfântului Dumitru, patronul acestui oraș. În curând boala trece, iar Leonțiu, recunoscător, ridică sfântului o măreață biserică, care se poate vedea și în ziua de astăzi. Apoi, neputând ridica moaștele sfântului ca să le ducă la Sirmium, se mulțumește numai cu mantia lui, pe care o aduce la reședința sa. Aici el înalță întâia biserică închinată sfântului Dumitru. De sigur că cultul acestui sfânt a trecut și în țara noastră, de oarece, după cum am spus, biserica noastră atârnă de cea din Sirmium.

După dărâmarea acestui oraș de Huni în veacul al V-lea, Salonicul devine capitala episcopiei, de care atârnăm și noi. Acest oraș, fiind un puternic centru bizantin, influența bizantină urmează a se răspândi la noi prin biserică.

În urmă biserica noastră atârnă de ora-

șul *Iustiniana Prima* și mai târziu de Ohrida.

Muntenia ascultă prin veacul al VII-lea de episcopul din Ohrida, în urmă de patriarhia din Constantinopol.

Prin urmare e de presupus că influența bizantină n'a putut slăbi în tot timpul acesta, cel puțin în ceea ce privește ideile religioase ale poporului ce locuia prin părțile noastre.

După întemeierea principatelor, al Munteniei în 1290, al Moldovei în 1345, domnii români se gândesc la cărmuirea și orânduirea treburilor bisericești.

Alexandru Basarab, domnul Munteniei, se adresează în acest scop patriarhului din Constantinopol, pe la anul 1359, dorind să-i închine biserica românească. Pentru aceasta îl roagă să-i trimeată un arhiereu, care să organizeze biserica.

Patriarhul dă ascultare dorinței voievozului muntean și-i trimete pe mitropolitul grec din orașul Vitzina, Iakint Critopol. Acesta, după cererea însăși a lui Alexandru Basarab, fu recunoscut mitropolit peste

toată diocesia Ungro-Vlahiei. Voevodul se mai legă ca toți viitorii mitropoliți să fie sfințiți de patriarh, și dacă va fi altfel, să cadă blăstemul peste el și țara lui.

Unsprezece ani după această investire, la 1370, se înființează o a doua mitropolie în Țara Românească, cea a Severinului.

Mitropolitul Iakint, fiind bătrân cere dela patriarhul Filoteu din Constantinopol, să încredințeze scaunului mitropolitan fratelui său, Daniel Critopol, dicheofilaxul patriarhiei. I se face pe voe și Daniel, care după hirotonisire luă numele de Antim, se numește mitropolit, nu asupra întregii Muntenii, ci asupra unei jumătăți din această țară.

Amândoi mitropoliții atârnau, bine înțeles, de patriarhia din Constantinopol.

E de presupus că influența bizantină se întărește și mai mult în vremea aceasta în Muntenia, căci mitropoliții greci vin în țară cu suitele lor, cu oamenii lor de încredere, cari toți sunt bizantini prin naștere sau prin cultură.

Moldova însă nu se grăbește să recu-

noască autoritatea patriarhiei din Constantinopol. Această țară ascultă în acest timp de biserica din Galiția, care are interese protivnice patriarhiei.

Mitropolitul Ieremia, trimis din Constantinopol, nu e primit, ceea ce atrage, în anul 1394, afurisenia patriarhului asupra Moldovei. Un al doilea mitropolit, trimis în urmă din Constantinopol, n'a avut mai mult noroc ca Ieremia.

În toate aceste afaceri eră amestecată și politica.

De aceea împăratul Manuel Paleologul, în unire cu patriarhul, trimite din Constantinopol pe mitropolitul grec al Mitilenei, cu o însărcinare diplomatică către domnii Munteniei și ai Moldovei. Acesta reușește să înduplece pe domnul moldovean să trimeată patriarhului o scrisoare, ca să-l roage să ridice afurisenia dată și să binecuvinteze pe episcopii moldoveni aleși.

Patriarhul, mulțumit de aceasta, numește ca exarh al său pe protopopul moldovean Petru, căruia îi dă împuternicirea să cârmuiască toate treburile bisericesti, numai

pentru hirotonisiri să trimeată pe candidați la episcopii vecini.

Totuși, neînțelegerea între biserica moldovenească și patriarhie nu dispare decât sub domnia lui Alexandru cel Bun. Acesta trimite la Constantinopol o solie pentru împăcare.

Patriarhul și împăratul mulțumiți primesc bine pe soli. Manuil trimite chiar mitropolitului Iosif o icoană făcătoare de minuni, care se află astăzi în Mănăstirea Neamț; iar împărăteasa trimite și ea doamnei Ana, soția lui Alexandru cel Bun, o altă icoană, de asemenea făcătoare de minuni, care se află în Mănăstirea Bistrița.

Se vede dar, că influența bizantină câștigă teren și în Moldova.

Icoanele bizantine, aduse în această țară și date la două persoane atât de însemnate, sunt menite să joace un rol întru răspândirea gustului fin al iconografiei și al picturii bizantine.

Influența bizantină crește din această epocă din ce în ce mai mult și chiar în perioada, în care liturghia se face în limba

slavonă ea nu încetează un minut.

Iată ce ne spune un învățat, care e cunoscător, în privința acestei influențe, d-l D. Russo :

„Chiar în timpul când influența slavonă eră atotputernică în Principate, nu trebuie să se uite că influența bizantină eră care stăpâneă. Cine zice slavism, zice bizantism, căci slavismul nu eră altceva decât trupul exterior, mișcat de sufletul bizantin. Aproape întreaga civilizație slavonă fiind împrumutată dela Bizanț, când zicem Români au împrumutat slujba bisericească, sau instituțiile de stat dela Slavi, trebuie să subînțelegem că slujba eră bizantină, îmbrăcată în haină slavă, așezămintele, atât cele bisericești cât și cele politice, erau în majoritate bizantine, numai denumirile lor s'au slavizat ; ba chiar și acestea nu rareori au trecut neschimbate la Români dela Bizantini prin intermediul slav. Așa dar în timpul așa zisei influențe slavone, cât și mai târziu, când înrâurirea greacă a alungat cu totul din biserică și școală, din cancelariile domnești și vieța publică limba

slavă, bizantinismul stăpânează de fapt, întâiu sub o etichetă slavă, pe urmă singur, neturburat de rivalul său, până la epoca influenței franceze, care la rândul ei îl alungă și îi ia locul”.

Dar dacă bisericeii se datorește în cea mai mare parte răspândirea influenței bizantine, alte împrejurări au contribuit de asemenea la aceasta.

Bizantinii își recrutau adesea oștirile dintre popoarele stăpânite și câte odată luau mercenari de la diferite națiuni cât de departate, cum au fost de pildă Normanzii.

Scriitorul bizantin Kinamos ne vorbește, între altele, că armatele bizantine, ajutate de o puternică oștire *vlahă*, au atacat pe Unguri. Acești *vlahi* trebuie să fie Români din țara noastră.

Vlahii iau de asemenea parte în anul 1207 la o expediție a Bizantinilor împotriva Saracinilor din Sicilia, după cum ne arată Lupus Protospatha.

Dar în afară de aceasta, Românii încă din vremurile Avarilor, adică prin veacul

al VII, au fost adesea siliți să-și schimbe pământul de locuință.

În cartea minunilor sfântului Dumitru, scrisă cam pe la mijlocul secolului al VII-lea, ni se spune că Avarii luaseră un număr mare de prizonieri Români dela Sudul Dunării și îi duseră la Nord. Aici înmulțindu-se și păstrînd dela părinții lor amintirea locurilor lor, ei s'au răsvrătit; au bătut pe Avari, cari căutau să-i împedice să plece, și s'au coborât la Sud, ca să reiă în stăpînire vetrele de unde fuseseră smulși.

Aceste emigrațiuni dela Sud la Nord și dela Nord la Sud, contribuiau mult ca cultura bizantină, care stăpînea toată Peninsula Balcanică, să se întindă și să se întărească și la nordul Dunărei.

Armatele bizantine aveau apoi prilejul să înainteze la miazănoapte și să treacă chiar Dunărea, cum s'a întîmplat de pildă, în veacul al VI-lea, sub Justinian.

În veacul al X-lea împăratul bizantin Ioan Tsimiskis se urcă pe tron în urma unor evenimente tragice dela curtea bizantină. Rușii în vremea aceasta își întinseseră stă-

pânirea în Peninsula Balcanică și înaintau amenințatori asupra Constantinopolului. Ei trebuiau goniți, căci erau o mare primejdie pentru împărăția bizantină. Ioan Tsimiskis strânge o armată puternică și pornește împotriva lor. Lupta cea mai înverșunată se dă la orașul Silistra și ține trei zile. Rușii sunt cu desăvârșire înfrânți.

Din aceste câteva exemple se vede că Bizantinii cu armatele lor veniau până la noi și prin urmare era o atingere continuă între cele două popoare.

De altfel în Dobrogea și chiar la noi se găsesc foarte des monede bizantine, ceea ce însemnează că schimbul între locuitorii țării noastre și negustorii Răsăritului era în floare.

Chiar populațiunea slavă, emigrată în Dobrogea în evul mediu, a fost într-o cârtă bizantinizată.

La Axiopolis s'a găsit o cruce de mormânt dintr-o epocă foarte veche, care are o inscripție greacă. Numele moartei, Ratuslava, ne arată că ea era de naționalitate slavă, deși epitaful ei e făcut ca pentru o bizantină.

După întemeierea principatelor, legăturile cu Bizantinii se înmulțesc. Românii se duceau în împărăția bizantină și erau bine primiți.

Așa unul din fiii lui Mircea cel Bătrân se află ca ofițer la curtea împăratului bizantin Ioan al VIII (1425—1448), în societatea unor tineri Valahi, destoinici în mâniarea armelor, după cum ne arată istoricul Duca. Dan, nepotul lui Mircea, ne spune același scriitor, se luptă vitejește în armata bizantină, împotriva Turcilor, pentru care lucru împăratul, la întoarcere, i-a dat una din cele mai mari corăbii ale sale ca să-l ducă la Cetatea Albă.

Influența bizantină a intrat în țară și pe calea comercială.

Din timpurile cele mai vechi existau colonii grecești foarte numeroase pe malurile Mării Negre, care se îndeletniceau cu negoțul. Intre alte cetăți Chilia și Cetatea Albă au fost stăpânite de Bizantini până în veacul al XV-lea, când au căzut în mâna Genovezilor.

Negustorii din toate vremurile veniau

În Țările noastre, ca să-și vândă mărfurile și să cumpere produsele noastre pentru trebuințele Constantinopolului și ale altor cetăți bizantine. Pe negustorii bizantini, i-au înlocuit mai târziu în mare parte Genovezii, cari și dâșii au contribuit întru câtva la răspândirea renumelui mare al Constantinopolului.

În această cetate produsele țărilor noastre erau căutate.

Așa știm din poeziile lui Teodor Prodrom, care mereu se văicăria de sărăcie, și era lacom după bunătățile mâncărei, că brânza românească era vestită în Constantinopol. El ne mai vorbește de niște mantale *vlahe*, care poate erau țesute de țărancele noastre. Astfel, făcând elogiul hainei sale, zice : „O mantie, când *vlaha* te-a pus la războiu să te țese, te-a umplut de lacrimi și de suspinuri mari”.

O sumă de Greci, atrași de renumele bogățiilor pământului țării noastre, veniau să-și îmbunătățească soarta sau chiar să se îmbogățească.

Un mic pamflet bizantin, intitulat „Co-

borîrea lui Mazaris în Iad", scris pe la anul 1415, ne arată cum un oarecare Arghiropol s'a îmbogățit la noi în scurt timp. Autorul râde de doi tineri din Constantinopol, cari luaseră hotărîrea să se ducă la Nord și să slujească la curtea mărinimosului voevod, ca să se îmbogățească, cum a făcut cântărețul Arghiropol.

După căderea Constantinopolului influența greacă sau bizantină crește la noi.

Mulți bizantini culți pleacă din Răsărit și merg să se așeze în țările apusene, mai ales în Italia, unde provoacă mișcarea cunoscută sub numele de Renaștere. Unii însă vin la noi, cu gândul să găsească mijloacele de traiu și o liniște care le lipsia sub stăpânirea turcească.

Turcii, deși învingători, băgară de seamă că au nevoie de inteligența Grecilor, pe cari îi întrebuințează în afacerile diplomatice. Astfel Bizantinii învinși, devin puțin câte puțin un factor însemnat, și în perioada fanariotă izbutesc a fi numiți domnitori în Țările noastre.

Bine înțeles că în acest timp influența greacă se întărește și mai mult.

Cu domnitorii fanarioți vin la noi un foarte mare număr de Greci, atrași de câștigurile ce puteau să le aibă. Ei pun mâna pe cărmuirea, pe finanțele, pe negoțul țării, pe care încep a o exploata așa cum de altfel se exploatau toate țările balcanice pe vremea aceea.

Cultura greacă se întărește la noi, iar învățații greci găsesc un mediu prielnic, unde pot trăi, produce și tipări opere.

Limba greacă se răspândește mult în această perioadă.

Clasa boerească și clerul învățau la școlile grecești, cari cu timpul se înființează din ce în ce mai multe. Domnii și unii din boieri iau acasă profesori greci pentru învățătura copiilor lor. Unii chiar își trimit fiii la Constantinopol pentru acest scop.

În principate au fost mulți oameni cu știință de carte greacă chiar înaintea perioadei fanariote.

De timpuriu trebuie să fi existat pe la curțile domnești oameni cari știau să tăl-

măcească scrisorile patriarhale, primite de domni și scrise în limba greacă.

Pe la începutul veacului al XV-lea, sub Alexandru cel Bun, Grigore Țamblac știe bine limba greacă.

Mai târziu, prin veacul al XVII-lea, găsim un mare număr de persoane cari știu grecește.

Domnitorul Radu Mihnea a învățat limba greacă mai întâiu la mănăstirea Ivron dela Sfântu-Munte, apoi în Italia. Alexandru Iliăș și-a făcut de asemenea educația între Greci, din mica copilărie. Dimitrie Cantemir cunoșteă bine, pe lângă atâtea limbi, și pe cea greacă.

Mulți boeri cunoșteau foarte bine această limbă. Printre ei este și eruditul scriitor și elenist, spătarul Milescu (1625—1714), care și-a făcut studiile la Constantinopol, având ca profesor pe Gavriil Vlasie. De asemenea mai putem cită pe frații Greceanu, pe Constantin Cantacuzino stolnicul și atâtea alții.

VIII.

Cari sunt influențele bizantine la noi.

Și acum să arătăm cari sunt influențele bizantine la noi.

Dela Bizantini am făcut numeroase împrumuturi: de cuvinte, de obiceiuri, de credințe, de instituțiuni, de meșteșuguri, de basme, de anecdote, de ghicitori, de poezii. Cărțile noastre bisericești și slujba în biserică sunt împrumutate dela Bizantini. Apoi un anumit fel de a judeca și a simți unele lucruri sunt tot o moștenire bizantină.

Aceste împrumuturi s'au săvârșit atât înaintea căderii Constantinopolului, în 1453, sub Turci, cât și după acest eveniment.

Dintre cuvintele intrate în limba românească, sunt unele cari au pătruns din tim-

purile cele mai vechi, altele sunt din o epocă mai nouă.

Cele mai multe au pătruns prin biserică. De pildă : înger, evanghelie, aghiasmă, iconă, patrafir, nartex, potir, dascăl, protopop, episcop, arhiereu, călugăr, mănăstire, metoh, mir, etc. Altele sunt substantive comune ca : papură, migdal, drum, zugraf ; sau adjective, ca proaspăt, etc.

În epoca fanariotă au pătruns multe cuvinte grecești, cari cu timpul au fost înlăturate. Din ele au mai rămas câteva, cari se aud de altfel destul de rar : protie, sinchiseală, chiverniseală, etc.

A pătruns chiar și expresii întregi bizantine în limba noastră, cum e de pildă așa de des întrebuințatul : *la mulțiani*.

Multe din proverbele noastre sunt de origine bizantină.

Așa de plidă :

Șade, cerne până mâine,

Și tot nu frământă pâine (A. Pann).

Pe uliță Chiriță

Ș'acasă chisaliță (A. Pann).

Unde-s ochii înțeleptului

Este mâna nebunului (A. Pann).

Lupul are ceafă groasă

Că-și gătește singur masa (A. Pann).

Cine are mult piper

Bagă și în terciu (A. Pann).

La părul lăudat, cu sacu mare să nu te duci (A. Pann).

Un studiu comparativ ar putea să ne arate, cari din proverbele noastre se datoresc Bizantinilor.

De asemenea multe ghicitori sunt de origine bizantină.

Unele poezii populare sunt după conținut bizantine.

Bunăoară poezia *Amărâta Turturica*. Credința că Turturica, după perderea tovarășului ei caută moartea, e luată dintr'o carte bizantină numită *Fisiologus*, unde sunt descrise diferitele animale cu amănunte despre obiceiurile lor.

Poezia *Istoria poamelor*, din cartea lui Anton Pann *Povestea Vorbei* e o parodie bizantină, îndreptată împotriva funcționarismului și a titlomaniei bizantine, împotriva mîrșigilor și camarilei dela curte. Ea

e imitată din *Poricologos* (Istoria poamelor). Anton Pann a socotit-o ca fiind îndreptată împotriva beției. În această parodie crăiasa Gutuie e înconjurată de un paharnic, Rodie, de un protonotar, Pară, de un logofăt, Mărul, de un vistier, Năranză, și de un amiral, Lămâie. Ei alcătuiesc un divan, care judecă și osândește pe mustosul Strugure, fiindcă acesta a pârît pe nedrept pe prea cinstitul Piper, pe contele Chimen și pe alți cinstiți boieri, cum că ei ar fi conspirat împotriva Crăesei.

Multe din basmele noastre sunt curat orientale. Unele din ele se pot urmări până la Egipteni. De sigur că ele ne-au venit prin Bizantini.

Acelaș lucru se întâmplă cu multe din credințele și obiceiurile noastre. Credința în vîrcolaci, în stafii, în iele, în puterea farmecilor și a descântecilor e venită dela Romani și dela urmașii lor Bizantini.

Credința că pentru trăinicia unei clădiri e nevoie să se jertfească un suflet, zidindu-se o persoană vie în ea, e tot bizantină. Legenda cu meșterul Manole, care și-a

îngropat soția la *Curtea de Argeș*, se întâlnește și la alte popoare din Balcani, cari de sigur au moștenit-o dela Bizantini.

Obiceiurile dela sărbători, obiceiuri de origină religioasă, ne vin tot dela Bizanț. Coliva, de pildă; obiceiul de a se arunca crucea în râu și a o scoate oameni, ce se dau afund pentru acest scop; obiceiul colindelor la sărbătorile Crăciunului ș. a.

Cât privește slujba bisericească, sărbătorile, cinstirea sfinților, toată lumea știe că ele sunt identice cu cele ale bisericii Răsăritului. Bine înțeles că și muzica religioasă e tot bizantină.

Dreptul nostru vechiu e de origină bizantină.

În ceea ce privește arta, noi am fost de asemenea elevii și admiratorii Bizantinilor, dela cari am împrumutat arhitectura, sculptura, pictura, broderiile, țesuturile ș. a.

Firește că vom găsi în aceste arte și abateri, datorite fie gustului nostru, fie unor influențe străine. Dar în general, arta noastră, până în veacul al XIX-lea, e o ramură a artei bizantine.

În arhitectura religioasă cată să deosebim două stiluri : stilul bisericilor din Muntenia și stilul bisericilor din Moldova.

Biserica din Muntenia urmează stilul bizantin din cea din urmă perioadă a existenței Bizanțului. Ea se aseamănă cu bisericile dela Muntele Atos, din Salonic sau din Serbia.

Deosebim la o biserică muntenească patru părți : altarul, naosul sau partea unde stă poporul, nartexul și pridvorul. Acesta e caracteristic la noi. Coloanele sale, cari alcătuiesc un portic, au o eleganță artistică foarte plăcută. Turla bisericeii muntenești se întâlnește la Muntele Atos, la Salonic, în Serbia. Ea e bizantină.

În privința împrumutării stilului nostru, sunt învățați cari cred că aceasta s'a făcut dela Sârbi.

În adevăr, în veacul al XIII—XIV-lea, Serbii aveau un stat puternic la sudul Dunării. Ei erau în atingere continuă cu Bizantinii, dela care au împrumutat multe, între cari și arhitectura religioasă. Serbii însă erau aproape și de Italia, dela cari au

luat unele lucruri. La ei se întâlnește un stil de biserică, care deși bizantin, se resimte și de unele înrâuriri italiene.

Stilul acesta a trecut și la noi. În orice caz bisericile muntene au toate elementele stilului bizantin. Sunt trei tipuri de biserică : cu două cupole, una pe naos și alta pe nartex ; cu trei cupole, două pe nartex și una pe naos ; cu patru cupole, una pe naos, una pe nartex și două alte pe fiecare colț al exonartexului. Ca exemplu de acest din urmă tip poate servi *Curtea de Argeș*, zidită de Neagoe Basarab.

O biserică, care se apropie după stil mai mult de cel bizantin, sau sârbo-bizantin, este *Sănicoară* sau *Sfântul Nicolae* dela Curtea de Argeș, care datează din veacul al XIV-lea.

Stilul bisericilor moldovenești se deosebește de cel muntean.

Aici găsim și biserici, cari după plan sunt bizantine, dar mai avem și altele în care influența apusană este vădită.

Ceeace e interesant la unele din bisericile moldovenești e cupola, la care se pot

descoperi înrâuriri armenesti, ca de pildă la Trei-Ierarhi, construită de Vasile Lupu.

Biserica moldovenească este în general înaltă și lungă.

Și la ea deosebim trei părți : altarul, naosul și nartexul. Câte odată însă mai e un al doilea nartex sau un exonartex, și chiar o a cincea încăpere, ca la mănăstirea Probota, unde se găsesc mormintele familiei domnești.

Din pricina înălțimei zidurilor biserica moldovenească are nevoie de proptele, ca și bisericile catolice. Aceste proptele, făcute din zidărie, se numesc în arhitectură contraforturi... Ele lipsesc dela bisericile muntene.

Cât privește pictura bisericească, ea e în întregime bizantină. Zugravii bisericilor noastre veniau în cea mai mare parte din Răsărit. Elevii, pe cari îi aveau în țară, urmau același stil. Pictura bizantină a durat până în secolul al XIX și putem zice, că ea durează încă și astăzi prin tradiție.

Am zis că unele broderii și țesături românești reamintesc pe cele bizantine. Ar

fi de dorit să se facă studii conștiincioase, ca să se vadă, până la ce punct datorim influențelor bizantine arta țesutului și ce anume ne aparține nouă.

Din cele arătate se vede că vreme de veacuri întreaga noastră viață culturală, spirituală și politică a fost influențată de cultura bizantină. Dela ea am moștenit și calități și defecte. A fost un timp când idealul lumii bizantine era și idealul nostru. De pildă, se admiră mult în veacurile trecute viața călugărească.

Boerii și împărații bizantini visau să-și sfârșiască viața în haină călugărească. În veacul al XIV-lea bunăoară, doi împărați se fac călugări : Andronic al II-lea Paleologul și Ioan Cantacuzino.

Acest spirit, acest ideal trece și la noi. Și de aceea vedem că unii dintre boeri și chiar dintre domnii noștri se fac călugări, ca să-și rescumpere viața vecinică de-apoi.

Lunga și adâncă influență bizantină face parte din însăși istoria neamului nostru ; de aceea ea merită să fie cunoscută și studiată bine.

TABLA DE MATERIE

BIZANȚUL

	<u>Pag.</u>
I. Constantinopol capitala împărăției bizantine.	5
II. Limba greacă și limba latină la Constantinopol, centrul culturii bizantine.....	12
III. Insemnătatea politică și culturală a Constantinopolului în evul mediu	17
IV. Scurtă privire asupra istoriei bizantine....	25
V. Ultima perioadă a imperiului bizantin.....	52
VI. Cultivarea literilor la bizantini.....	58

INFLUENȚE BIZANTINE

VII. Influențele bizantine asupra Țării noastre.	65
VIII. Care sunt influențele bizantine la noi....	82

Publicațiile societății „Steaua“

	L.	B.
No. 1. Din Țara Basarabilor , de <i>G. Coșbuc</i>	—	.20
No. 2. Foloasele învățaturii , de <i>P. Dulfu</i> , — o descriere a stării de azi a sătenilor noștri în asemănare cu a celor din țările apusene și mijloacele de îndreptare	—	.20
No. 3. Minunea vieții și cheia , de <i>Th. D. Speranția</i>	—	.20
No. 4. Grădina de legume , de <i>Ion Hășeganu</i> — tratat de grădinărie	—	.20
No. 5. Medicul poporului , partea I, de <i>Dr. I. Felix</i>	—	.20
No. 6. Avem cu ce să ne mândrim , de <i>T. Dușescu-Dușu</i>	—	.20
No. 24. Din legendele neamului Hohenzollern , prelucrare de <i>St. O. Iosif</i>	—	.20
No. 26. Din Bucovina de altă dată , de <i>Ion Grămadă</i>	—	.20

- No. 29. Povestea cerului, de Victor Anestin —.20
- No. 30. Schițe și Povestiri, de I. Agârbiceanu —.20
- No. 31. Boalele animalelor și lecuirea lor, de Dr. Filip —.20
- No. 32. Ostașii noștri, poezii, de V. Alexandri —.20
- No. 33. Povește asupra alegerii, îngrijirii și mulgerii vacilor de lapte, de N. Filip —.20
- No. 34. Istoria literaturii române moderne, de Prof. N. I. Apostolescu —.20
- No. 35. Boalele ochilor și îngrijirea lor, de Dr. Stănculeanu —.20
- No. 36. Snoave alese, de P. Gârboviceanu și G. I. Chelaru —.20
- No. 37. Vieța și faptele lui Andrei Șaguna, de Dr. I. Lupaș —.20
- No. 38. Din umbra satelor, de Mihail Lungeanu —.20

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TULCEA
SALA DE LECTURĂ PT.
CITITORI ADULȚI
Nr. 230 4/5

PUBLICAȚIUNILE SOCIETĂȚII „STEAUA“

Premiate cu diplomă de onoare și Medalie de Aur la
Expoziția Societății de Științe din 1903, Expoziția Agrară din 1904
și la Expoziția generală Română din anul jubilar 1906.

CĂRTICELE :

- No. 1. *Din Țara Basarabilor*, de G. Coșbuc.
 2. *Foloasele învățaturii*, de P. Dulfu.
 3. *Minunea vieții și cheia lumii*, de Th. D. Speranția.
 4. *Grădina de legume*, de Ioan Hășeganu.
 5. *Medicul poporului*, partea I, de Dr. I. Felix.
 6. *Avem cu ce să ne mândrim*, de I. Duțescu-Duțu.
 7. *Medicul poporului*, partea II, de Dr. I. Felix.
 8. *Biserica Ortodoxă Română*, de I. Michălcescu și
Victor Puiu.
No. 9. *Ștefan-cel-Mare*, de Alex. Lăpădatu.
 10. *Ce se poate învăța dela un drum lung*, de Dr.
I. Simionescu.
No. 11. *Comoara Dorobanțului*, de Mihail Sadoveanu.
 12. *La Râscruci*, de I. Slavici.
 13. *„Domnul Tudor” din Vlădimiri*, de N. Iorga.
 14. *Pământul și Țara noastră*, de Aldem.
 15. *Românii de peste Carpați*, de I. Russu-Șirianu.
 16. *Românii și Dacii*, de Dr. I. Lupaș.
 17. *„Satul Gilvița”*, de N. Rădulescu-Niger.
 18. *Cum ne putem feri de boalele molipsitoare ?*, de
Doctorul Urechia.
No. 19. *Superstițiunile păgubitoare ale poporului nostru*
de George Coșbuc.
No. 20. *Viața și faptele lui Antim Ivireanul, mitropolitul*
Ungrovlahiei de N. Dobrescu.
No. 21. *Cântece voinicești și ostășești*, culese și alese de
C. Rădulescu-Codin, St. Tuțescu și S. T. Kirileanu.
No. 22. *Amintiri și Schițe*, de Em. Gârleanu.
 23. *Povestirile lui Moș Iftimie Hârobor*, de N. Ră-
dulescu-Niger.
No. 24. *Din legendele Neamului Hohenzollern*, prelu-
crare, de St. O. Iosif.
No. 25. *Flori și Povești*, de Ion Dragoslav.
 26. *Din Bucovina de altă dată*, de Ion Grămadă.

- No. 27. *Românii de peste Carpați*, de I. Slavici.
 „ 28. *Colinde și cântece de Stea*, de Cristu S. Negoescu.
 „ 29. *Povestea Cerului*, de Victor Anestin.
 „ 30. *Povestiri*, de I. Agârbiceanu.
 „ 31. *Boalele mai de seamă ale vitelor și lecuirea lor*,
 de N. Filip.
 No. 32. *Ostașii noștri, Poesii* de V. Alexandri.
 No. 33. *Povește asupra alegerii, îngrijirii și mulgerii*
vacilor de lapte de N. Filip.
 No. 34. *Istoria literaturii române moderne* de Prof.
 N. I. Apostolescu.
 No. 35. *Boalele ochilor și îngrijirea lor*, de Prof. Dr.
 G. Stănculeanu.
 No. 36. *Snoave*, de P. Gârboviceanu și G. I. Chelaru.
 „ 37. *Viața și faptele lui Andrei Șaguna*, de Dr. I. Lupaș.
 „ 38. *Din umbra satelor*, de Mihail Lungianu.
 „ 39. *Bizanțul și influențele lui asupra țării noastre*,
 de O. Tafrall.

TABLOURI în culori, artistice executate pe hârtie cromă

	Bani
1. Portetul Ț. M. S. Regelui Carol	0.50
2. „ M. S. Reginei Elisabeta	0.50
3. „ M. S. Regelui Ferdinand al României	0.50
4. „ M. S. Reginei Maria a României	0.50
5. „ lui Stefan-cel-Mare, Domnul Moldovei	0.50
6. „ lui Mihail-Viteazu	0.50

Din publicațiunile Casei Școalelor:

	Bani
Alexandria sau Istoria marelui împărat Alexandru Macedon.	0.30
Istoria prea frumosului Arhiepiscop și a prea frumoasei Elena cea mă- iestră și cu părul de aur	0.25
Esopia sau viața și pilda lui prea înțeleptului Esop.	0.40
Genoveva	0.45
Edvassle unui doctor, cartea I.	0.30
„ „ „ cartea II	0.30
„ „ „ cartea III	0.50
Povestea vorbeii de Anton Pann	0.40
Carte despre drepturi și datorii	0.40
Povestiri de petrecere și de joacă	0.40
Povestiri din Halina, cartea I.	0.50
„ „ „ cartea II	0.45
Glume (Vorbe de clacă)	0.35

Depozit general: „Librăria Școalelor“ C. SFETEA

București, Calea Moșilor, 62-64

Lei 0.25